

УДК 7.074:391/.4/.7(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/uad.2023.2.1>**Афоніна Олена Сталівна,**

доктор мистецтвознавства, професор,

професор кафедри хореографії

Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв

ORCID ID: 0000-0003-1627-6362

aolena7@gmail.com

НАПРЯМИ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ БІСЕРНОЇ ТРАДИЦІЇ В НАРОДНОМУ ОДЯЗІ СУЧАСНОСТІ

Мета статті – з'ясувати місце українського бісерного мистецтва в комплексі традиційного костюма періоду сучасності з урахуванням впливу на це виставково-мистецької, збиральницької, наукової, педагогічної і творчої діяльності. **Наукова новизна** полягає в тому, що вперше українську бісерну традицію як складову частину народного одягу досліджено комплексно, з урахуванням напряму етномоди, колекціонування, науково-дослідної, виставкової, фестивальної та освітньої діяльності початку XXI століття.

Висновки. Проаналізовано бісерну традицію, притаманну вітчизняному декоративно-прикладному мистецтву, та її матеріальний вияв – вироби з бісеру й оздоблення бісером окремих елементів одягу як складову частину традиційного вбрання українського народу. Шляхом аналізу місця української бісерної традиції та способів її популяризації в наш час з'ясовано, що вона, з'явившись у XIX столітті на теренах України, вплинула на комплекс народного одягу, ставши його частиною й посиливши його естетичну, оберегову, обрядову та інформаційну функції. На початку XXI століття вироби з бісеру залишаються невід'ємною складовою як традиційного костюма, так і сучасного одягу. Встановлено, що цьому сприяють: збиральницька робота колекціонерів, музейних та приватних виставково-мистецьких інституцій; оприлюднення спеціалізованих видань; створення майстрами традиційних виробів; педагогічна діяльність митців-носіїв бісерної традиції; проведення тематичних виставок і фестивалів; використання цієї традиції в діяльності вітчизняних дизайнерів, які розвивають індустрію моди й репрезентують свої колекції в Україні та за кордоном.

Ключові слова: український народний костюм, бісерна традиція, вироби з бісеру, прикраси з бісеру, традиційний одяг.

Afonina Olena. AREAS OF POPULARISATION OF THE UKRAINIAN BEADWORK TRADITION IN CONTEMPORARY FOLK COSTUMES

The **purpose of the study** is to determine the place of Ukrainian bead art in the complex of traditional costumes of the modern period, taking into account the influence of exhibition, artistic, collecting, scientific, pedagogical and creative activities. The **scientific novelty** is that for the first time the Ukrainian beadwork tradition as an integral part of folk costumes has been studied comprehensively, taking into account the direction of ethno-fashion, collecting, research, exhibition, festival and educational activities of the early twenty-first century. **Conclusions.** The study analyses the beadwork tradition inherent in the national decorative and applied arts and its tangible manifestation – beaded products and beaded decoration of individual elements of clothing as an integral part of the traditional costume of the Ukrainian people. The study, by analysing the place of the Ukrainian beadwork tradition and the ways of its popularisation in our time, found that, having appeared in the nineteenth century in Ukraine, it influenced the complex of folk costumes, becoming part of it and strengthening its aesthetic, amulet, ceremonial and informational functions. At the beginning of the twenty-first century, beaded products remain an integral part of both traditional costumes and modern clothing. It has been established that this is facilitated by: collecting work of collectors, museums and private exhibition and art institutions; publication of specialised publications; creation of traditional products by craftsmen; pedagogical activities of artists who carry the beadwork tradition; holding thematic exhibitions and festivals; use of this tradition in the activities of domestic designers who develop the fashion industry and present their collections in Ukraine and abroad.

Key words: Ukrainian folk costume, beadwork tradition, beaded products, beaded ornaments, traditional costume.

Актуальність теми дослідження полягає в потребі масштабувати наукові розвідки, при-

свячені вітчизняній бісерній традиції, яка є одним із чинників, що формують унікальний

мистецький образ народного одягу українців. На наше переконання, цього можна досягти завдяки дослідженню традиції бісерного оздоблення сучасності шляхом аналізу спеціалізованих виставкових проєктів, колекцій вбрання, виставкових проєктів, видань та творчої і педагогічної діяльності майстрів декоративно-прикладного мистецтва. **Методологічна основа** дослідження зумовлена використанням методів мистецтвознавчого, критичного й типологічного аналізу, узагальнення та історичного.

Аналіз досліджень і публікацій. Мистецтво роботи з бісеру доволі ґрунтовно вивчили українські науковці ХХ – початку ХХІ століття. Досліджуючи народний костюм, провідні вчені цього напрямку: Т. Ніколаєва, Р. Захарчук-Чугай, К. Матейко, Г. Худик, Д. Дмитриків, Т. Кара-Васильєва – приділили увагу й прикрасам із бісеру та їхній регіональній специфіці, вишитим бісерним сорочкам й аксесуарам.

Г. Стельмащук у своїй монографії «Традиційні головні убори українців» висвітлила аспект обрядового призначення головних уборів, декорованих бісером [1]. Г. Врочинська, вивчаючи комплекс українських жіночих прикрас ХІХ – початку ХХ століть, окремо досліддила прикраси з бісеру. Стислу характеристику художніх виробів із бісеру подано в статті А. Будзана та дослідженні М. Сахро.

У публікації С. Долеско й А. Алексєєвої «Образ Лесі Українки в національній валюті як символ української державності» при аналізі одного із зображень видатної літераторки, яка часто фотографувалась в народному вбранні, привернуто увагу до одного з різновидів шийної прикраси: «Окрім цінного намиста, також бачимо бісерну силянку – традиційну українську прикрасу, на якій представлений багатий геометричний орнамент [2, с. 70].

Прикладний аспект бісерної традиції охарактеризувала Е. Литвинець, яка не лише здійснила історичну розвідку про походження та побутування бісерної традиції, а й створила прикраси та оприлюднила низку схем зі створення силянок, криз, герданів, котильйонів, ланцюжків, сережок, кручеників, плетінок за мотивами орнаментів і формотворчих

бісерних традицій Галичини, Гуцульщини, Буковини, Поділля та інших етнографічних регіонів [3; 4].

Практику бісерного мистецтва з науковою діяльністю поєднує і Марія Чулак – член Національної спілки майстрів народного мистецтва України, дослідниця автентичних бісерних прикрас, авторка праці «Бісерні прикраси карпатського краю», присвяченій походженню та розвитку художніх виробів із бісеру на Прикарпатті, з ухилом на вивченні жіночих прикрас ХІХ–ХХ століть. У цій праці представлено й технологію виготовлення сучасних виробів і проаналізовано творчий доробок сучасних майстрів [5].

Бісерне мистецтво українців є провідною дослідницькою темою в діяльності О. Федорчук, яка дійшла висновку, що «впродовж двох останніх століть народну ношу українців органічно доповнює значне число бісерних виробів: накладних прикрас, компонентів одягу та його доповнення, декор яких виконаний із застосуванням бісерних матеріалів» [6, с. 648]. Також до кола інтересів вченої належать бісерне оздоблення народного одягу Гуцульщини, Буковини, Покуття та загальні риси бісерного декору українського народного вбрання; концептуальні засади мистецької традиції оздоблення бісером одягу; ретроспектива й сучасні тенденції виготовлення виробів із бісеру [7].

Однак на сьогодні відсутні наукові розвідки, присвячені аналізу місця бісерної традиції в народному вбранні сучасності, з огляду на комплексний експозиційний, освітній, колекційний, мистецький та інші аспекти.

Виклад основного матеріалу. Бісерна традиція як складова частина декоративно-прикладного мистецтва, переживши неодноразові трансформації за своє понад 200-річне існування на території України (прийшовши з країн Західної Європи в ХІХ столітті), максимально проявилась у комплексі традиційного костюма західних регіонів України (Гуцульщина, Покуття, Північна Буковина, Західне Поділля), поширившись і на інші локальні різновиди вбрання в наш час, та збереглась до початку ХХІ століття. Нині вона становить значний інтерес не лише для науковців, а й

для пересічних українців, на хвилі зростання етнопатріотичних настроїв.

Незважаючи на те, що вироби з бісеру утвердились у комплексі українського вбрання доволі пізно, вони стали його невід'ємним компонентом. Елементи святкового й щоденного костюма, створені з бісеру, виконували естетичну, оберегову та обрядову (використання у весільному обряді тощо) функції. А також виконували інформаційну функцію – слугували, наприклад, маркером визначення соціального статусу власника.

На сьогодні бісерні прикраси та декоровані цим матеріалом компоненти народного одягу не лише є предметом наукового дослідження, а й, як і в минулі століття, є частиною святкового та щоденного вбрання українського народу. На наше переконання, нині є кілька шляхів збереження, підтримки й подальшого розвитку вітчизняної бісерної традиції. До пріоритетних належать:

- комплектування музейних і приватних колекцій виробів із бісеру (прикраси та аксесуари, головні убори, одяг);
- діяльність майстрів-носіїв бісерної традиції, які створюють прикраси з бісеру та декорують елементи вбрання;
- педагогічна робота майстрів бісерного мистецтва, які в межах гуртків, курсів, лекцій, майстер-класів та демокласів виховують нове покоління практиків бісерної традиції;
- видання монографій та колективних наукових і науково-популярних праць, спеціалізованих періодичних видань, присвячених різним аспектам цієї теми: історичному, біографічному, етнографічному, мистецтвознавчому, технологічному тощо;
- виставково-мистецькі проекти з презентації української бісерної традиції;
- тематичні фестивалі бісерного мистецтва та ярмарки;
- використання бісерної народної традиції у вітчизняній індустрії моди.

Варто предметно розглянути ці напрями підтримки традиції роботи з бісером у сьогоденній Україні. Передусім це діяльність музейних інституцій, приватних виставково-мистецьких центрів та колекціонерів, які збирають і репрезентують на громадський загал

старовинні зразки бісерних виробів, аби ознайомити суспільство з різноманітним бісерного мистецтва та його історією.

Фундаментальні колекції наявні, зокрема, у Національному музеї історії України, Національному музеї українського народного декоративного мистецтва, Центрі Української Культури та Мистецтва, НЦНТ «Музей Івана Гончара», Музеї історичних коштовностей України, Музеї народної архітектури і побуту у Львові імені Климентія Шептицького, Національному музеї народної архітектури та побуту України, Чернівецькому обласному музеї народної архітектури та побуту, Закарпатському обласному музеї народної архітектури та побуту, Закарпатському обласному краєзнавчому музеї імені Тиводара Легоцького, Івано-Франківському краєзнавчому музеї, Чернівецькому обласному краєзнавчому музеї, Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського в м. Коломия. Серед найвідоміших колекціонерів традиційної бісерної оздоби в Україні – С. Долеско, Д. Новак, Б. Петричук, М. Шкрібляк. Так, Б. Петричук не лише провадить активну збиральницьку роботу в Гуцульському краї, але і є майстром із плетіння та реставрації жіночих прикрас із бісеру [8].

Не менш важливим напрямом у контексті цієї дослідницької теми є виставкова робота. Найвідомішим проектом, який вже понад 10 років ознайомлює українців з традиціями й новаціями бісерного мистецтва, є щорічна Всеукраїнська виставка «Бісер: Вчора. Сьогодні. Завтра», яку започаткувала С. Долеско у 2012 році в Центрі Української Культури та Мистецтва (м. Київ) (рис. 1). Провідним напрямом проекту є представлення старовинного декорованого бісером вбрання та прикрас різних етнографічних регіонів із приватних колекцій, колекцій сучасних прикрас в етностилі від індивідуальних майстрів та брендів, а також сучасний народний одяг, оздоблений бісером, і прикраси, які відтворюють старовинну українську бісерну традицію [9]. Просвітницьку функцію в межах цього проекту виконують майстер-класи від

Рис. 1. Фрагмент експозиції VII Всеукраїнської виставки «Бісер: Вчора. Сьогодні. Завтра». Центр Української Культури та Мистецтва, м. Київ, 2019 р.

митців-учасників, де діти й дорослі вивчають традиційні техніки роботи з бісером в Україні.

У 2016 році в Центрі Української Культури та Мистецтва в межах ретроспективної виставки вишивки всесвітньовідомої майстрині з Коломиї Євгенії Генік «Орнаменти буття» (рис. 2) експонувалась колекція авторських прикрас із бісеру з мотивами форм та

орнаментів різних регіонів, яку створив Іван Лобачук, чоловік майстрині.

Осередком показу виробів майстрів зі створення традиційних бісерних виробів та оздоблення бісером елементів народного вбрання вже понад 10 років є виставки-продажі, які організовує Ю. Шуманський у м. Києві (зокрема

Рис. 2. Фрагмент експозиції виставки «Орнаменти буття». Центр Української Культури та Мистецтва, м. Київ, 2016 р.

проекти «Рукоділья. Бізнес&хобі», «Золоті руки майстрів»). Вони поєднують виставкову роботу з показами прикрас в етностилі від вихованців дитячих студій та гуртків.

Серед останніх вітчизняних виставкових проєктів, у межах яких відбувалось ознайомлення з бісерними виробами та оздобами з музейних збірок, – проєкт «Традиційні жіночі прикраси з бісеру», реалізований у червні 2023 р. в Закарпатському обласному музеї народної архітектури та побуту (рис. 3). Також фахівці цього музею представили частину фондової збірки під час виставки «А я свою вишиванку д'серцю пригортаю» в Національному музеї народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Й. Кобринського (м. Коломия Івано-Франківської обл.). До експозиції, окрім народного чоловічого та жіночого вбрання бойків, гуцулів, долинян, лемків та національних менших Закарпаття, увійшли й традиційні жіночі бісерні прикраси.

Разом із творчою складовою діяльності майстрів затребуваною є і їхня педагогічна робота, у межах якої діти та дорослі отримують знання щодо основ роботи з бісером,

Рис. 3. Фрагмент експозиції виставки «Традиційні жіночі прикраси з бісеру». Закарпатський обласний музей народної архітектури та побуту, 2023 р.

його історії в Україні, типологічне й технологічне різноманіття бісерної традиції. Так, у Київському палаці дітей та юнацтва під керівництвом Л. Ровинської діє гурток «Бісерне сяйво», де можна навчитись бісероплетінню на дроті й жилці, створенню площинних та об'ємних виробів, традиційному бісерному рукодільлю. Майстриня разом зі своїми вихованцями віком від 6 до 17 років розробила й утілила в життя кілька колекцій слов'янських та українських головних уборів і шийно-нагрудних прикрас.

Серед найвідоміших українських майстрів, які вишивають бісером сорочки, що є в колекціях перших осіб держави, політиків та діячів культури й мистецтва, – П. Кодратюк, Р. Магоцький, Я. Щербань (рис. 5). У сучасній бісерній вишивці на сорочках поширена багата фітоморфна орнаментика: сорочки переважно зашивають доволі щільно, і вони є зразком святкового, зокрема весільного, вбрання.

Разом із творчою складовою діяльності майстрів затребуваною є і їхня педагогічна

Рис. 4. Нагрудні прикраси-кризи. Майстриня Н. Артюхова

робота, у межах якої діти та дорослі отримують знання щодо основ роботи з бісером, його історії в Україні, типологічне й технологічне різноманіття бісерної традиції. Так, у Київському палаці дітей та юнацтва під керівництвом Л. Ровинської діє гурток «Бісерне с'яво», де можна навчитись бісероплетінню на дроті й жилці, створенню площинних та об'ємних виробів, традиційному бісерному рукоділлю. Майстриня разом зі своїми вихованцями віком від 6 до 17 років розробила й утілила в життя кілька колекцій слов'янських та українських головних уборів і шийно-нагрудних прикрас.

Серед найвідоміших українських майстрів, які вишивають бісером сорочки, що є в колекціях перших осіб держави, політиків та діячів культури й мистецтва, – П. Кодратюк, Р. Магоцький, Я. Щербань (рис. 5). У сучасній бісерній вишивці на сорочках поширена багата фітоморфна орнаментика: сорочки переважно зашивають доволі щільно, і вони є зразком святкового, зокрема весільного, вбрання.

Не менш актуальним напрямом з підтримки бісерної традиції в народному одязі є діяльність українських дизайнерів та окремих брендів, що започаткували майстри, які підтримують народні традиції та поширюють їх серед своїх споживачів. Всесвітньовідома дизайнерка вбрання в етностилі створює і жіноче, і чоловіче вбрання, на якому наявна вишивка бісером. Бренд «Бісерні вишиванки для пана та паньанки», який заснував О. Береза, виготовляє чоловічі та жіночі вишиті бісером сорочки й сукні як з дотриманням канонів традиційного костюма, так й осучаснених мотивів.

Бренд традиційних прикрас «Ружа» позиціонує свою діяльність у руслі популяризації українських традицій. Як підтвердження цьому – досвід відтворення та реставрації бісерних виробів за зразками старовинних, зокрема й родинних, світлин. Для прикладу, у 2023 р. фахівці «Ружі», на прохання Г. Гультяй, відреставрували по родинному фото прикраси із с. Топорівці Івано-Франківської обл., що раніше перебували у власності Є. Волошин (Угрин) – нагрудний гердан і силянку.

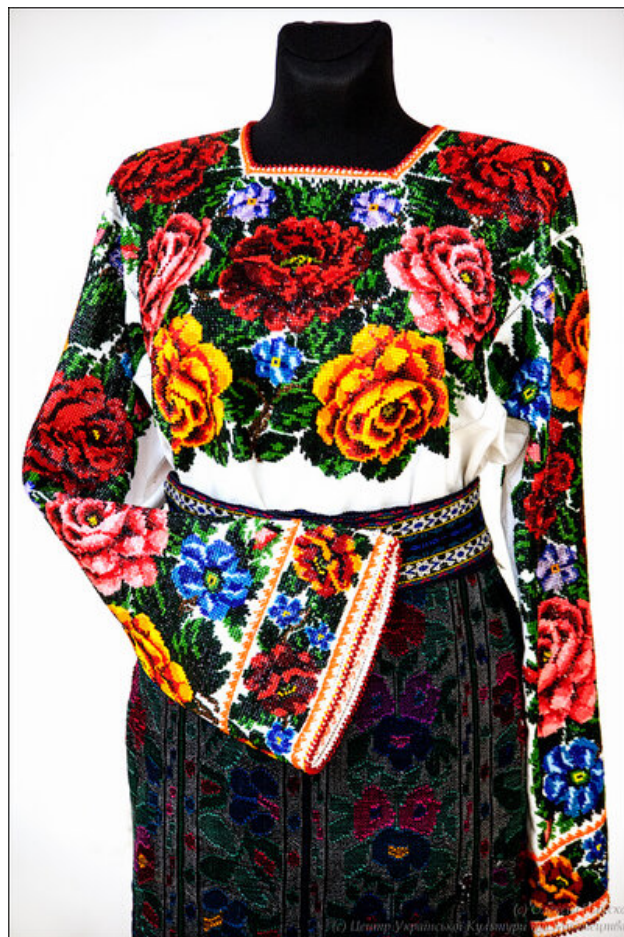

Рис. 5. Вишита бісером сорочка. Майстриня Я. Щербань. Із приватної колекції С. Долеско

Бісерна традиція розвивається та поширюється і завдяки виданню наукових праць, присвячених бісерному мистецтву (дослідження М. Чулак, Е. Литвинець, О. Федорчук та інших вчених), а також – випуску спеціалізованих журналів («Модне рукоділля», «Модний журнал» та ін.) зі схемами для створення бісерних виробів, які є затребуваними серед пересічних українців, оскільки в наші дні, наприклад, вишиті бісером сорочки одягають на свята, зокрема наречені на весілля. Це свідчить про те, що носити вироби з бісеру, які виконують естетичну й обрядову функції, престижно.

Підтримка традиції бісероплетіння належить до напрямів роботи фестивалів і ярмарків, які є популярними в Україні та розраховані на широке коло відвідувачів як спосіб пізнавального дозвілля. Так, під час Ярмарку народного мистецтва, який кілька разів на рік проходить у Національному музеї народної архітектури та побуту України, свою творчість представляють і майстри бісерного

Рис. 6. Відтворені брендом традиційних прикрас «Ружа» силянка й гердан, с. Топорівці Івано-Франківської обл.

мистецтва та навчають всіх охочих основам роботи з бісером. Цей напрям підтримують і такі етнофестивалі, як «Галицька брама», «Граждafest», «Дзвони Лемківщини», «Країна мрій», «Лудине-фест».

Українські майстри демонструють свою творчість не лише в Україні, а й за її межами. Зокрема, у червні 2023 р. в м. Орадея (Румунія) уже вдесяте відбувся захід ART Jewelry Festival Oradea Romania. Цьогоріч Україну з-поміж 20 країн та 40 митців представили А. Візир, О. Дерябкіна, Г. Кубарова та Н. Маріаш, які під час показів виробів та майстер-класів із їхнього виготовлення продемонстрували відвідувачам не лише традицію роботи з бісером в Україні, а й бісерні тенденції світового рівня, із застосуванням унікальних авторських технік [10].

Наукова новизна нашої розвідки полягає в тому, що вперше українську бісерну

традицію як складову частину народного одягу досліджено комплексно, з урахуванням напрямку етно моди, колекціонування, науково-дослідної, виставкової, фестивальної та освітньої діяльності початку XXI століття.

Висновки. У статті досліджено шляхи підтримки сучасної бісерної традиції, втіленої в прикрасах, головних уборах та елементах вбрання українців. Зафіксовано високий рівень збереження цієї традиції та значний інтерес у суспільстві до неї. Визначено як пріоритетні й предметно проаналізовано такі напрями пропагування традиції роботи з бісером в Україні: музейне та індивідуальне колекціонування, виставкова діяльність, творча й педагогічна робота майстрів-носіїв бісерної традиції, видання спеціалізованих праць, схем та журналів, фестивально-ярмаркова робота.

Література:

1. Стельмашук Г. Традиційні головні убори українців. Київ : Наук. думка, 1993. 240 с.
2. Долеско С., Алексєєва А. Образ Лесі Українки в національній валюті як символ української державності. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Т. 1, № 55. С. 66–72.
3. Джигурда-Литвинець Е. Ручне вишивання і нанизування. Київ : Вища шк., 2004. 336 с.
4. Литвинець Е. М. Чарівні візерунки. Київ : Рад. шк., 1985. 48 с.
5. Чулак М. Бісерні прикраси Карпатського краю. Львів : Апріорі, 2015. 168 с.
6. Федорчук О. Головні функції бісерного декору народної ноші українців. *Народознавчі зошити*. 2013. № 4. С. 648–659.

7. Федорчук О. Українські народні прикраси з бісеру. Львів : Свічадо, 2007. 119 с.
8. Петричук Б. Рукотвори. URL: <https://rukotvory.com.ua/maystry/bohdan-petrychuk/> (дата звернення: 01.07.2023).
9. VII Всеукраїнська виставка «Бісер: Вчора. Сьогодні. Завтра». Центр української культури та мистецтва. URL: https://www.dolesko.com/spip.php?page=article&id_article=02142 (дата звернення: 23.06.2023).
10. ART Jewelry Festival Oradea Romania 2023. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/events/242095785120043> (дата звернення: 08.06.2023).

References:

1. Stelmashchuk, H. (1993). Traditional Headdresses of Ukrainians. Kyiv, 240 [in Ukrainian].
2. Dolesko, S., Aliexsieieva, A. (2022). Lesia Ukrainka's Image in National Currency as Symbol of Ukrainian Sovereignty. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 1(55), 66–72 [in Ukrainian].
3. Dzhyhurda-Lytvynets, E. (2004). Hand embroidery and stringing. Kyiv, 336 [in Ukrainian].
4. Lytvynets, E. M. (1985). Magical Patterns. Kyiv, 48 [in Ukrainian].
5. Chulak, M. (2015). Beaded Jewelry of the Carpatian region. Lviv, 168 [in Ukrainian].
6. Fedorchuk, O. (2007). The Main Functions of the Beaded Decoration of the Folk Costume of Ukrainians. Narodoznavchi zoshyty, (4), 648–659 [in Ukrainian].
7. Fedorchuk, O. (2013). Ukrainian Folk Jewelry Made of Beads. Lviv, 119 [in Ukrainian].
8. Petrychuk, B. Handicrafts. Retrieved from: <https://rukotvory.com.ua/maystry/bohdan-petrychuk/> [in Ukrainian].
9. All-Ukrainian exhibition «Beads: Yesterday. Today. Tomorrow». Tsentr ukrainskoi kultury ta mystetstva. Retrieved from: https://www.dolesko.com/spip.php?page=article&id_article=02142 [in Ukrainian].
10. ART Jewelry Festival Oradea Romania 2023. Facebook. Retrieved from: <https://www.facebook.com/events/242095785120043> [in Ukrainian].